

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ ПЕРШОГО СКЛАДУ (ЧЕРВЕНЬ – ЛИПЕНЬ 1917 р.)

Бурхливі політичні події в Україні березня – початку червня 1917 р. досягли кульмінації у схваленні тексту 1-го Універсалу 10 червня 1917 р. Комітетом Української Центральної Ради. Головним мотивом документу, оголошеного В.Винниченком делегатам 1-го Всеукраїнського військового з'їзду, було гасло, що стало вже хрестоматійним: “одині самі будемо творити наше життя”. У формі звернення до всього українського народу, Центральна Рада виклаала свої головні політичні цілі:

– “не oddіляючись від всієї Росії ... народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям” через Всенародні Українські Збори (Сойм), обрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням;

– Сойму належить виключне право користування українськими землями після видання закону Всеросійськими Установчими зборами про конфіскацію поміщицьких, казенних, царських та інших земель “у власність народів”;

В документі підkreślувалась необхідність тісних організаційних зв'язків кожної адміністративної одиниці з Центральною Радою. Ним вводився спеціальний податок на користь Центральної Ради з 1 липня 1917 р. та наголошувалась важливість досягнення угоди з демократіями всіх національностей, що мало стати основою спільної праці по розбудові автономної України.¹

Проте в цій програмній декларації вітсутні чіткі формулювання конкретних домагань та цілей Центральної Ради. Це зумовлювалося тактикою останньої, влучно визначеною відомим політичним діячем М.Галаганом – “ні бунту, ні покорності..., організаційне, п.таномірне переведення в життя автономії України”.²

А вже через п'ять днів, 15 червня, Комітет Ради в своєму закритому засіданні ухвалив рішення про створення Генерального секретаріату Української Центральної Ради та передачу йому виконавчих функцій. За свідченням голови Центральної Ради М.Гру-

шевського, питання організації “екзекутивного органу” при Раді дебатувалося ще під час підготовки тексту 1-го Універсалу. Ідея ця виникла в середовищі української партії соціалістів-революціонерів (с.-р.) і вперше про неї голова Ради почув від члена Комітету ЦР Й.Маєвського (с.-р.). Сам М.Грушевський не бачив нагальної потреби в створенні такого органу зараз же, вважаючи, що Центральна Рада може працювати й надалі, виконуючи чергову організаційну роботу.

Саме Комітет Центральної Ради, обраний ще 8 квітня 1917 р. на перших загальних зборах УЦР, був виконавчим органом Центральної Ради, який виконував поточну роботу: ним обиралися голови комісій, що діяли при УЦР, її секретарі; формувався порядок денний сесій УЦР; складались проекти найважливіших рішень, він керував фінансами, зносився з місцями.

Однак після видання 1-го Універсалу, що задекларував початок засновання підвальні автономного життя України, цілком логічно виникла потреба в певній інституції, що мала здійснювати право самостійного управління в Україні. Іншими словами, за виразом М.Грушевського: “хто сказав а, мусить сказати б”.

Про створення Генерального секретаріату М.Грушевський додав на У-ій сесії Центральної Ради в її засіданні 23 червня 1917 р. Сам факт появи нового органу не викликав заперечень з боку членів Ради. Виступаючи з цього приводу від партії соціалістів-революціонерів, М.Ковалевський сказав, що “фракція с.-р. вважає його правомочним правителством, котре повинно організувати Україну і вести її до кращого життя”.³ Що ж торкається його компетенції, то визначити її може тільки життя в процесі поточної роботи Секретаріату. Проти визначення Генерального секретаріату як уряду України висловився член Ради від партії соціалістів-федералістів О.Шульгін, підкресливши, що на момент обговорення справи Центральна Рада є органом національним і не представляє інтересів всього населення України. Порозуміння з національними меншинами та входження їх представників до складу Ради ще попереду, та й взагалі термін “уряд” передбачає заснування самостійної держави і його вживання є помилковим з точки зору державного права. На його думку, Генеральний секретаріат – це країовий орган з певними функціями (підготовка зasad автономії України, складання статуту цієї автономії, створення української

школи, вирішення економічних питань, якими до цього часу Рада не займалася), що фактом свого існування не перекреслює Тимчаковий уряд і в цьому зв'язку необхідно чітко визначитися з позицією щодо останнього. Цікаво, що Й. В. Винниченко висловлювався в тому сенсі, що Секретаріат не є місцевим урядом, але лише “наслідком потреби в місцевому органі, який би вирішав практично і виясняв місцеві питання”.⁴

В дебатах була висловлена думка, що затверджувати Генеральний секретаріат слід після порозуміння з національними меншинами. В результаті остаточне вирішення було відкладене до видання Секретаріатом декларації про свою діяльність, а формула переходу вказувала: “Вітаючи в принципі ідею заснування Генерального секретаріату, стверджуючи склад його, дожидаючи якнайскоріше оголошення декларації Секретаріату, Центральна рада переходить до чергових справ”.⁵ 27 червня обговорення “Декларації Генерального секретаріату”, Центральна Рада визнала його “найвищим народоправчим органом українського народу і його найвищою владою”.⁶

Незважаючи на бажання чи небажання членів Центральної Ради визначати його “урядом”, Генеральний секретаріат мав саме урядову побудову і “мав бути прообразом такого для України”.⁷

Після створення Генерального секретаріату Комітет Центральної Ради не ліквідовувався, а реорганізовувався. За постановою Ради від 28 червня 1917 р. Комітет Центральної Ради у складі 40 осіб (22 – від фракцій ЦР, 9 – від президії ЦР, 9 – від пленуму; по 3 – від кожної з Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів) визнавався постійно діючим виконавчим органом із законодавчими функціями, чергові збори якого відбуваються раз на тиждень. Між сесіями Ради Комітет мав займатися скликанням загальних чергових та позачергових зборів Центральної Ради, підготовкою матеріалів до цих зборів, поповненням складу Генерального секретаріату, вирішенням термінових справ, що належали до компетенції Центральної Ради з подальшим їх затвердженням пленумом Ради. За ініціативою М. Грушевського, Комітет був перейменований в Малу Раду, а президія Центральної Ради ставала одночасно президією Малої Ради. На початку липня до неї увійшло ще 18 членів – представників національних меншин. 1 серпня 1917 р. був затверджений регламент її роботи. Мала Рада складалася за прин-

ципом пропорційності між фракціями, що входили до УЦР. На засіданнях останньої 5–6 липня обговорювалося питання розмежування функцій Малої Ради і Генерального секретаріату, в результаті чого було ухвалено, що представники Секретаріата не мають права вирішального голосу на засіданнях Малої Ради.

До першого складу Генерального секретаріату увійшли: В.Винниченко – голова, генеральний секретар внутрішніх справ (у.с.-л.), С.Єфремов – генеральний секретар національних справ (с.-ф.), Х.Барановський – генеральний секретар фінансових справ (безпартійний), Б.Мартос – генеральний секретар земельних справ (с.-д.), М.Статсьок – генеральний секретар продовольчих справ (непартійний соціаліст), С.Петлюра – генеральний секретар військових справ (с.-д.), В.Садовський – генеральний секретар судових справ (с.-д.), І.Стешенко – генеральний секретар освітніх справ (с.-д.), П.Христюк – генеральний пискарь (с.-р.).

Очолив Генеральний секретаріат Володимир Кирилович Винниченко, на той час вже відомий як активний діяч УСДРП і талановитий письменник. Походив з родини заможного селянина, освіту отримав в Єлисаветградській гімназії, згодом в Київському університеті, але навчання не скінчив – був заарештований як один з активних учасників студентського руху. Кілька років провів в еміграції. Автор багатьох оповідань, романів, п'ес, переклав українською мовою твори відомих діячів європейської соціал-демократії. Паралельно з плідною літературною працею займався активною політичною діяльністю – член Революційної української партії, у Львові входив до Закордонного комітету РУП, з 1905 р. член УСДРП. Нелегально повернувся до Росії перед 1-ою світовою війною, жив і працював у Москві. Як згадував один з провідних діячів УЦР М.Ковалевський, В.Винниченко “цітою своєю істотою ... був письменник, поет і влучний обсерватор. Він занадто підлягав хвилевим впливам подій та оточення”.⁸ Сам Володимир Кирилович, вже займаючи посаду голови Генерального секретаріату, в своєму щоденнику в липні 1917 р. писав: “Хочется втекти. Поїхати кудись на хутір, взятися знову за перо, за дорогу, любу роботу. Страшно скучив. Надзвичайно. Я хожу немов би весь час голодний чи невиспаний. Бути вільним, незалежним, творити життя по образу і подобію своєму, з печаллю й покірною тugoю слідкувати за капанням днів у

вічність, і з посмішкою думати про те, від чого так палаю й киплю тепер".⁹ Може оця його натура митця-письменника обумовила те, що "сприймаючи глибоко зовнішній світ, він не міг поширити своє революційне мислення на другий акт – дію. Це було джерелом сталих вагань, мінливості в рішеннях і раптових змін в оцінці ситуації".¹⁰

Секретар з національних справ Сергій Олександрович Єфремов на час революції був відомим українським діячем, літературним критиком та автором низки праць з історії української літератури. Походив з родини священника. Навчався в Уманському духовному училищі, Київській духовній семінарії. Закінчив юридичний факультет Київського університету, але все життя займався літературною критикою та публіцистикою. Написав "Історію українського письменства", яка і досі не втратила свого наукового значення. Активно працював в різних політичних українських організаціях, член Київської старої громади, Української Демократично-Радикальної партії, згодом – ТУПу, а з 1917 р. – лідер УПСФ. За свою діяльність неодноразово заарештовувався царським урядом. За свідченням людей, з якими він працював і які його добре знали, Сергій Олександрович мав непростий, різкий характер, що зумовлювало нерівність у відносинах з іншими українськими діячами, але він користувався виключним авторитетом та великою повагою серед українського громадянства.

Христофор Антонович Барановський, призначений секретарем фінансових справ, походив з селянської сім'ї. Не мав навіть середньої освіти, але завдяки природним здібностям та плідній праці в українському кооперативному русі, висунувся як талановитий фінансист. Був засновником та директором Союзбанку в Києві – головного українського банку дрібного кредиту. За твердженням Д.Дорошенка, вважався одним з найкращих знавців кооперативної справи. В 1917 р. зайняв посаду голови управи Українського Народного кооперативного банку. Вже згадуваний М.Ковалевський відзначав, що практичний стаж роботи Христофора Антоновича як кооператора та "його ґрунтовне знання народного життя були цінним вкладом до праці першого українського уряду".¹¹

Борис Миколайович Мартос, що обійняв посаду секретаря земельних справ, походив з старого козацького роду на Полтавщині. Освіту отримав в Харківському університеті, по закінченні деякий

час вчителював, але за політичну діяльність (член РУП, а з 1905 р. – УСДРП) був позбавлений можливості займатися викладацькою працею. Працював в різних кооперативних організаціях Волині, Полтавщини і Кубані. Займав посаду інспектора кооперації у Полтавському губернському земстві. Активно працюючи в цій галузі, набув практичного досвіду в справі кооперативного руху.

На посаду секретаря продовольчих справ було призначено Миколу Михайловича Стасюка, сина урядовця з Катеринославщини. Він навчався в Петербурзькому гірничому інституті. Був членом головної студентської ради українських студентських організацій, РУП, згодом – активним діячем УПСР. В 1917 р. – заступник голови і один з найвидатніших провідників “Селянської спілки”. В своїй громадсько-політичній та науковій роботі наполягав на вивчені та досліджені питання економічного стану та розвитку України. Організовував селянські спілки на Катеринославщині. Кілька разів заарештовувався. Працював в різних кооперативних установах. За відомостями М.Ковалевського, походив з “кооперативної школи Христофора Бараповського і кілька років працював під його керівництвом як інструктор кредитової кооперації на Київщині”.¹² Паралельно проводив наукову роботу, видав кілька праць в галузі економіки України. Микола Михайлович був першорядним організатором в селянській і кооперативній справі, але під час роботи в Генеральному секретаріаті, як згадував М.Ковалевський, це йому не дуже допомагало. “Був дуже незрівноважений і брав кожну справу дуже близько до серця, не визнаючи ходного підпорядкування справ певному поділу відповідно до їх значення. Висновки він робив дуже швидко і не завжди ці висновки були вірні”.¹³ Але був дуже чесною, відданою справі людиною.

Семен Васильович Петлюра, генеральний секретар військових справ, з родини полтавського міщанина, вчився в Полтавській духовній семінарії, але навчання не закінчив через участь в таємній українській громаді. Входив до РУП, згодом – УСДРП. Займався громадсько-політичною діяльністю в Полтаві, Катеринодарі (Кубань) – тут для заробітку деякий час працював в статистичнім бюро; згодом – в експедиції Ф.Щербіни, який займався впорядкуванням архівів Кубанського козацтва. У Львові, Києві співробітничав у ряді періодичних видань. Деякий час жив у Москві, працюючи бухгалтером і редактором спільно з

О.Саліковським журнал “Украинская жизнь”. З 1916 р. працював в Союзі земств, займаючи посаду заступника уповноваженого цієї організації на Західному фронті. Був головою Української Ради Західного фронту і на 1 Українському військовому з’їзді обраний головою Українського Генерального Військового Комітету, залишився працювати в Києві. Як згадував М.Ковалевський, Симон Васильович “був дуже спокійний і опанований, рідко давав себе вибіти з рівноваги”. Свідомо ухилявся від політичних дискусій в Центральній Раді та Генеральному секретаріаті. Володів ясністю оцінки ситуації і не був схильний до впливу оточення. Мав добре організаторські здібності, своїм входженням до Секретаріату надав останньому “морального авторитету”.¹⁴

Призначений на посаду генерального секретаря судових справ Валентин Васильович Садовський, походив з родини священика на Волині. Закінчив два вищих учбових заклада – Київський університет (юридичний факультет) та Петербурзький університет (економічний факультет). Був діяльним членом українських студентських громад в Петербурзі. Вступив до УСДРП. Після закінчення навчання працював товаришем присяжного повіреного, а з 1915 р. працював в Києві, де мав адвокатську практику. Був дуже освіченою, ерудованою людиною. Валентин Васильович ніколи не працював в судівництві, тому спочатку на посаду генерального секретаря судових справ мали призначити когось, хто мав досвід праці в вищих судових органах. Яле, як відзначав М.Ковалевський, “з’ясувалось, що крім Сергія Шелухіна*, який категорично відмовився від цієї посади, “не було ні одного свідомого українця”¹⁵ в цій сфері.

Іван Матвійович Стешенко, генеральний секретар освітніх справ, походив з родини військового на Полтавщині. Освіту отримав в Полтавській гімназії та на історико-філологічному факультеті Київського університету. Володів кількома іноземними мовами. Працював як перекладач, письменник, літературознавець та викладач. Політичну діяльність розпочав ще в студентські роки, входив до складу однієї з перших українських соціал-демократич-

* Сергій Павлович Шелухін (член УПСФ) мав величезний досвід роботи в судових органах – працював в окружному суді, почесним мировим суддею, товаришем прокурора. Був членом Одеського юридичного товариства. Паралельно займався викладацькою та науковою роботою з теорії права, державного права.

них груп, член Київською старої громади, згодом, послідовно – РУП, Української демократичної партії, УСДРП. Не маючи права займатися викладацькою роботою, працював в управлінні Південно-Західної залізниці, потім – в Київській міській думі. Активно займався культурницькою та просвітницькою роботою. За два роки до революції, в 1915 р., Іван Матвійович очолює українську гімназію для біженців в Києві (Тетянинську гімназію). Був одним з тих українських діячів, які з кінця 19 ст. працювали “над піднесенням українського культурного життя”. За висловом М.Ковалевського, належав до типу української інтелігенції передреволюційної епохи “з її народницьким ідеалізмом, самопожертвою і відданістю українській справі”.¹⁶

Генеральний писар Павло Оникійович Христюк походив з родини козака-хліборода. Вищу освіту здобув в Київському політехнічному інституті. Брав участь в студентському та кооперативному русі (редактор кооперативного тижневика “Компанія”; один з засновників Центрального Українського кооперативного комітету в Києві). Він був наймолодшим з членів Генерального секретаріату. За характеристикою М.Ковалевського Павло Христюк був сумлінним, пунктуальним працівником і маючи ясний розум, дуже відповідально підходив до доручених йому справ. Зовні стриманий і маломовний, виявив себе дуже здібним публіцистом і критиком. Скрупульозність і точність у веденні всієї великої документації Секретаріату дало привід іншим його членам дати йому жартівливе призвіско – “хранитель королівської печаті”.

Отже, Генеральний секретаріат складався з 9 осіб. За біографічними даними, що відомі на сьогоднішній день, загальна характеристика Генерального секретаріату така: середній вік секретарів складав приблизно 37 років (найстаршим був І.Стешенко – 44 роки, наймолодшим – П.Христюк – 27 років). 5 членів (С.Єфремов, М.Стасюк, В.Садовський, І.Стешенко, П.Христюк) мали вищу освіту, 2 члена (В.Винниченко, Б.Мартос) – за певних обставин не закінчили вищі учебові заклади. С.Петлюра навчався в духовній семінарії, Х.Барановський – не мав середньої освіти. За спеціальностями члени Генерального секретаріату були юристами, економістами, філологами. Двоє з них (В.Винниченко та С.Єфремов), маючи юридичну освіту, з успіхом займалися виключно літературною діяльністю; четверо членів (Х.Барановський, Б.Мартос,

М.Стасюк, П.Христюк) – активно працювали на ниві організації української кооперації, де набули практичного досвіду в цій справі*. С.Петлюра в залежності від обставин працював в різних установах, але досвід роботи в громадській організації набув вже під час Першої світової війни, працюючи в Союзі земств. Тільки В.Садовський та І.Стешенко у передреволюційні роки працювали, так би мовити, за фахом: перший займав посаду товариша присяжного повіреного, згодом мав власну адвокатську практику; другий присвятив життя викладацькій та науковій праці. Отже, в Генеральному секретаріаті посаду, відповідно до свого фаху обійняв лише Х.Барановський. Об'єднувало всіх членів новоствореного українського органу участь в різних українських політичних організаціях, культурницькому русі, досвід партійної роботи та велике бажання працювати на користь української справи.

За партійною приналежністю склад Генерального секретаріату був таким: домінуюче положення займали члени УСДРП – 5 осіб, 1 – соціаліст-федераліст, 1 – соціаліст-революціонер, 2 члени були позапартійними. Відповідно до парламентських норм, українська партія соціалістів-революціонерів, що мала більшість в Центральній Раді, мала б зберегти цю більшість і в Генеральному секретаріаті. Але за свідченням вже цитованого М.Ковалевського, партія не мала достатньої кількості кваліфікованих кадрів, на відміну від соціалістів-федералістів та соціал-демократів, що мали більш досвідчені сили. Провід соціал-демократів мав майже два десятка років політичної роботи, а члени, хоч і невеликої за кількістю партії соціалістів-федералістів, були відомими українськими діячами, що висунулися завдяки культурницькій праці та були носіями традицій старої громади. Усвідомлюючи це, як писав М.Ковалевський, керівники партії соціалістів-революціонерів відмовилися від більшості в Генеральному секретаріаті. Як згадував голова Центральної Ради, українські соціал-демократи, що складали більшість Секретаріату, “рішучо були противні всяkim ... “узурпаціям” і стояли на тім, що Генеральний

* Пізніше, в своїй багатотомній праці "Замітки і матеріали до історії української революції" П.Христюк пояснював, що кооперативна робота була чи не єдиною можливістю працювати на громадському ґрунті для українців у дореволюційній Росії.

секретаріат має тільки “підготувати підвалини” автономному ладові, а не братися до нього”.¹⁷ Тому, на його думку, Секретаріат мав складатися по діловому принципу, незалежно від всяких “процентів і національних рахунків”.

Таким чином, до Генерального секретаріату увійшли досить молоді, зважаючи на важливість та відповідальність посад, люди, що представляли українську наукову, літературну, викладацьку та кооперативну інтелігенцію, і які мали дуже небагато, або зовсім не мали ніякого досвіду роботи у вищих державних установах, виконавчих органах влади чи організаціях і, відповідно, не мали досвіду адміністративної діяльності. В червні 1917 р. ім довелося стати, фактично, до державницької роботи.

Які ж цілі і завдання ставив перед собою Генеральний секретаріат? В “Декларації” Секретаріату, опублікованій 27 червня 1917 р., твердиться, що “Генеральний Секретаріат як виконавчий орган Центральної Ради” розуміє своє призначення в прискоренні та допомозі процесу “перетворення моральної влади в публічно-правову, повномочну, з усіма властивими їй компетенціями, функціями і апаратами”.¹⁸ Обґрунтовується це положення тим, що сама Рада з виразника сuto національно-політичних домагань потрохи перетворюється на національний Сойм, “в якому мають освітлюватися і розрішатись всі ті питання, які висуває життя”.¹⁹ Тому робота була поділена між секретарствами* таким чином.

Генеральний секретар внутрішніх справ мав займатися організацією народних мас, агітацією і пропагандою для підвищення політико-соціальної і національної свідомості мас. В ньому “мають бути сконцентровані різні громадсько-адміністративні апарати, утворені українською демократією до цього часу”, оскільки “організація і освідомлення мас є перша, необхідна підвала для дальшого будівництва”.²⁰ Слідуючим завданням – є перебудова місцевої і загальнокрайової адміністративної влади. Малися на увазі сільські, волосні, міські адміністративні органи. Останні, за мовою атрибутикою документу, мали увійти “у тісний контакт з Центральною Радою”, або, просто кажучи, підпорядковуватися

* Зауважимо, що в тексті “Декларації” сказано буквально “поділено роботу між окремими секретарями”, а не між генеральними секретарствами. Це пояснюється тим, що спочатку за особами секретарів не стояло адміністративного апарату.

Раді для “організації єдиної країової автономної влади в порозумінні з демократіями інших національностей на Україні”.²¹ Отже, головним завданням секретарства внутрішніх справ було не створення нових, а пристосування вже діючих місцевих органів влади до побудови підвалин автономного устрою України.

Метою створюваного секретарства фінансових справ було вироблення фінансової політики на майбутнє, коли Україна в цій справі стане на державний ґрунт. До цього моменту робота Секретарства мала “обходитись поки що засобами, які мають в своїй основі майже виключно моральну силу”.²² Як бачимо, секретаріат фінансів мав зосередитися поки що на підготовчій праці та формуванні зasad майбутньої системи фінансів автономної України.

Спрямуванням у майбутнє відзначалася і праця генерального секретарства суду, завданням якого, по-перше, була українізація та демократизація судових інституцій і, по-друге, підготовка законопроектів, які б визначили судову систему автономної України.

Секретарство національних справ мало зосередитися на об’єднанні всіх національностей бувшої Російської імперії для роботи по перетворенню останньої на автономно-федеративну республіку, для чого ставилася мета скликання з’їзду представників народів та областей Росії, і підготовка матеріалів та документів для обговорення на цьому з’їзді. Напрямком роботи секретарства в Україні було порозуміння з представниками національних меншин для надання Центральній Раді статусу представника інтересів не тільки українського народу, але й всього населення краю.

Українізація шкільної освіти, видання нових підручників, підготовка кадрів вчителів та допомога в організації останніх на професійному ґрунті, сприяння роботі культурних товариств – найважливіші напрямки роботи генерального секретарства освіти. Для здійснення цих завдань мала бути створена Всеукраїнська шкільна рада, побудована за територіальним принципом. “Декларацією” вводилися посади комісарів народної освіти.

Секретарство земельних справ в своїй роботі мало зосередитися на наступних заходах: організація волосних, повітових, губернських земельних комітетів в Україні та керування їх діяльністю; створення Українського країового земельного комітету. В компетенцію секретарства входило також утворення українських кооперативних центрів. Секретаріат мав зайнятися роз-

робкою проекту земельного закону на основі рішень Всеукраїнського селянського з'їзду. Окремо наголошувалось, що в передбачуваному законопроекті обов'язково має бути розділ, що обґруntував би розмежування компетенції “Всеросійського парламенту і Українського Сойму” в земельних справах”.²³

Завданням секретаріату продовольчих справ було створення Всеукраїнського центрального продовольчого комітету для забезпечення автономності продовольчої справи в Україні; об'єднання роботи існуючих продовольчих органів та забезпечення нормальної праці українських хліборобів.

Дуже коротко, трьома рядками, в декларації визначалася мета роботи військового секретаріата – забезпечення умов українізації військових частин в тилу і, по можливості, на фронті. Спрямування роботи військових округів в Україні на потребу українізації. Цим компетенція секретаріату військових справ вичерпувалася. На відміну від інших секретарств ніяк не визначалася праця в напрямку підготовки підвалин його роботи в майбутньому.

Передбачалось створення канцелярії для впорядкування діяльності Генерального секретаріату. Очолювати її мав генеральний писар, в компетенцію якого входило завідування справами всього Генерального секретаріату та здійснення внутрішнього зв'язку між окремими секретаріатами. Всю інформацію про діяльність виконавчого органу Ради мало давати періодичне видання останнього.

В цілому праця Генерального секретаріату мала стояти на засадах “демократичної влади, яка іде знизу, а не згори”, опертої на “різні формaciї української демократії”.²⁴ А сам виконавчий орган мав охоплювати всі потреби українського народу.

Отже, не дивлячись на певну обережність у визначенні засобів і компетенції Генерального секретаріату, його діяльність мала здійснюватись у таких основних напрямках: 1) опанування вже діючими громадськими та державними установами та підпорядкування їх Центральній Раді; 2) створення нових всеукраїнських координуючих органів; 3) підготовка основних законопроектів та вироблення концепції діяльності державних структур майбутньої автономної України.

Як вказував О.Юрченко, на той момент, керування адміністративними і місцевими органами зосередилося в руках органів самоврядування та їх представників, що давало змогу Центральній

Раді сподіватися на “порівнюючи легкий перехід місцевого урядування до рук їх відпоручників”.²⁵

При обговоренні “Декларації” Генерального секретаріату 26–27 червня в засіданні Центральної Ради, її член, М.Ковалевський, наголосив на важливості проведення фінансової та економічної політики; необхідності визначення кінцевої мети роботи військового секретаріату (перетворення постійної армії на народну міліцію); скликанні Українських Установчих зборів. Ф.Крижановський вказував на невизначеність завдань секретаріату продовольчих справ, координації дій окремих секретарів; відношення до Тимчасового уряду, відсутність справи галичан, важливість загальної освіти, українізації мирового суду. В ході дебатів виступаючі в цілому схвалювали цей програмовий документ, не стільки критикуючи його, скільки намагаючись доповнити і конкретизувати завдання виконавчого органу. Обговорення скінчилося ухвалою досить млявої формули переходу. Висловивши в ній довір’я Генеральному секретаріату, Центральна Рада поставила перед своїм виконавчим органом перше завдання: “маючи на увазі, що в інтересах українського трудового народу взагалі являється скликання Українських Установчих зборів”, вважає необхідним, “щоб Генеральний секретаріат в чергову сесію Центральної ради представив доклад про Українські Установчі збори”.²⁶ В цьому ж засіданні Генеральному секретаріату було доручено взятися до справи порозуміння з національними меншинами.

За оцінкою відомого дослідника О.Юрченка, цією “Декларацією” Центральна Рада та її Генеральний секретаріат вийшли з рамок керівників певного суспільного руху й почали переходити “до сфери діяльності властивої органам публічної, правно підбазованої і юридично оформленої влади”.²⁷

Характеризуючи “Декларацію” в своїй праці, П.Христюк писав, що “порівняно з Універсалом вона видається далеко менш радикальною”, однак “своєю конкретною програмою декларація все ж давала виразну канву для майбутньої організаційно-державної роботи Генерального секретаріату”, а з утворенням Генерального Секретаріату в Україні вже були присутні всі складові державності – “народ, територія і влада, ... причому влада, як і у всіх державах, була поділена на верховну, законодавчу – Центральна Рада і виконавчу – Генеральний Секретаріат”.²⁸ Але на червень 1917 р. цей

висновок виглядає дещо передчасним. Територія, як покажуть по-дальші події, спочатку не буде визначена, згодом – обмежена п'ятьма губерніями. Орган законодавчої влади ще знаходився в стадії формування – тільки в липні Центральна Рада була доповнена представниками національних меншин та представниками Всеукраїнського робітничого з'їзду. Виконавчий орган тільки починав свою роботу і для початку не мав елементарних засобів для нормальної праці – помешкання та коштів.

Одразу після організації Генерального секретаріату перед ним та Центральною Радою постало два найголовніших питання, що вимагали скорішого вирішення: порозуміння з Тимчасовим урядом та поповнення Ради представниками національних меншин.

Видання 1-го Універсалу, створення Генерального секретаріату переконливо довели, що політика відвертання від українського питання та відкладання його розгляду до скликання Всеросійських Установчих зборів з боку Тимчасового уряду, якої він дотримувався до середини червня 1917 р., було помилкою. Звернення Тимчасового уряду до українського народу від 16 червня накреслило поворот у ставленні центру до України. А останні три дні червня (28–30) 1917 р. увага Центральної Ради та її Генерального секретаріату була цілком зосереджена на переговорах з офіційною делегацією Тимчасового уряду у складі О.Керенського, М.Терещенка та І.Церетелі, що прибули до Києва 28 червня. В результаті досяглись складних, напружених переговорів делегації з членами Центральної Ради, Генерального секретаріату, представниками президій виконавчих комітетів київських громадських організацій, членами УГВК, представниками політичних партій були досягнуті стідуючі домовленості:

- Генеральний секретаріат, доповнений представниками національних меншин – є органом краївого управління України, відповідальним перед Центральною Радою;
- склад Генерального секретаріату має затверджуватися урядом;
- з сфери компетенції Секретаріату виключалися військові справи;
- Центральна Рада мала розробити проект Статуту автономії України для його подальшого розгляду та затвердження Всеросійськими Установчими зборами;
- на затвердження пленуму Ради буде внесений, обговорений за

участю міністрів, текст П-го Універсалу, що буде оприлюднений одночасно з декларацією Тимчасового уряду.

Ввечері 30 червня в пленарному засіданні Центральної Ради з доповіддю про переговори з міністрами Тимчасового уряду виступив голова Секретаріату В.Винниченко. Він зачитав проект П-го Універсалу Центральної Ради. Голосувати за нього пропонувалося без ознайомлення з декларацією Тимчасового уряду та внесення змін у текст універсалу, що за словами виступаючого, могло порушити досягнуті домовленості. Після гострих дебатів простою більшістю голосів проект Універсалу був затверджений.

А 3 липня, через три дні, в Києві отримали з Петрограду телеграму на ім'я В.Винниченка за підписами О.Керенського, І.Церетелі та М.Тарещенка про згоду Тимчасового уряду на досягнуті у Києві домовленості. Це рішення, до речі, призвело до урядової кризи в Петрограді, міністри – кадети вийшли з складу уряду, не погодившись із виробленими в Києві домовленостями, які, на їх думку, фактично санкціонували здійснення української автономії явочним порядком.

Таким чином, результатом трьоденних переговорів стали два документи. Перший – П-ий Універсал Центральної Ради, підписаний і оприлюднений 3 липня 1917 р. Ним оголошувалося: про найближче поповнення складу Центральної ради представниками інших народів, що проживають в Україні; утвердження статусу Української Центральної Ради як єдиного вищого органу революційної демократії; новий склад Центральної Ради мав створити відповідальний перед нею орган – новий Генеральний секретаріат, який став би носієм вищої країової влади Тимчасово уряду в Україні; про підготовку Радою у згоді з представниками національних меншин проекту автономного устрою України, який мав бути внесений на затвердження Всеросійськими Установчими зборами; що Центральна Рада стоятиме на позиції невідокремлення від Росії і тому виступає проти самочинного “здійснення автономії країни до Всеросійських Установчих Зборів”; про призначення представників Ради для роботи при кабінеті військового міністра, Генеральному штабі та Верховному головнокомандуючому, на яких покаладалася безпосередня організація українських військових частин.²⁹

Другий документ – постанова (декларація) Тимчасового уряду про затвердження Генерального секретаріату. Нею Секретаріат

призначався вищим органом “для керування краївими справами на Україні”; його склад мав визначатися урядом у згоді з Центральною Радою; санкціонувалася розробка останньою положення про національно-політичне становище України та форми розв’язання в ній земельного питання; констатувалося, що уряд сприятиме комплектуванню окремих українських частин, для чого за угодою з Центральною Радою при кабінеті військового міністра, Генеральному штабі та Верховному головнокомандуючому будуть призначенні делегати-українці.³⁰

Таким чином, діяльність Генерального секретаріату, як вищого органу краю, на початок липня 1917 р. була санкціонована Тимчасовим урядом, який вилучив з його компетенції тільки військові справи. Генеральний секретаріат ставав носієм краївої влади юридично. Регламентація його роботи та вироблення положень щодо стосунків з центральною владою були ще попереду. В обох документах зовсім не розглядається питання територіальних меж влади Секретаріату. На думку П.Христюка, саме цей момент значно знизв значення обох документів. Причина полягала в тому, що “оця віра одної сторони до другої, віра в демократію. В кращі її ідеали, і була причиною “юридичної неграмотності”... обох документів”.³¹ Наголос робився (членами Центральної Ради та особами, що вели переговори) на самому факті досягнення угоди і порозуміння між українською та загальноросійською демократією, яка ще кілька тижнів тому здавалася неможливою. Обидві сторони брали на себе певні зобов’язання, втілення яких було ще попереду.

Питання території розглядалося в ході переговорів Ради з урядовою делегацією, але за свідченням І.Церетелі, конкретне визначення етнографічних меж території України у такий короткий термін було неможливим, через необхідні зміни в адміністративному поділі країни. За браком часу, для найскорішого просування загальної справи вперед, Центральна Рада погодилася не вказувати в угоді межі української території. Як вказував І.Церетелі, йшлося про фактичне визнання “територією українського краївого управління дев’яти ... основних українських губерній”, які були представлені в Центральній Раді як губернії з більшістю ук-

* Київська, Чернігівська, Полтавська, Подільська, Волинська, Харківська, Катеринославська, Херсонська, Таврійська.

райнського населення і де зосереджувалися головні українські національні організації".³²

За свідченням М.Грушевського, результати угоди не вдовольнили Центральну Раду та українське громадянство, але "не було ні можливості, ні охоти загарбати "захватним порядком" функції імперської адміністрації і приймати на свою голову всі дефекти її і всі тягарі тодішньої розрухи, і урядові сфери, і неукраїнська людність дуже підозріло і насторожено ставились до всяких симптомів "узурпації Ц.ради" в сфері публічно правовій і дражнити їх Генеральному секретаріатові нескільки не хотілось".³³

Обидва документи, і 11-ий Універсал, і декларація Тимчасового уряду отримали дуже полярні оцінки, як з боку української громадськості, так і з боку російської. Від схвальних характеристик: "Він (11-ий Універсал – Авт.) доказує не тільки силу тодішнього українства, яка примусила чотирьох петроградських міністрів приїхати до Києва і переговорювати з представниками УЦР в п.тощині рівного з рівним, але й почуття політичного реалізму тодішніх українських керівників, які мусіли рахуватися з дійсною ситуацією в Україні в половині 1917 р."³⁴; до цілком негативних: "Його (Тимчасового уряду – Авт.) міністри приїхали, як переможені шукати порозуміння, а виїхали як переможці, забравши зобов'язання від Центральної Ради відректися від дотеперішнього свого національно-революційного шляху політики, який давав їй величезну моральну і фактичну силу, а стати на шлях порозумінь, компромісів і угодовства".³⁵

Все ж таки, незважаючи на те, що петроградський уряд пішов на зустріч Раді не з доброї волі, а був змушений до цього попередніми діями останньої, а результаті з'явилася надія на подальший конструктивний діалог з Росією для запровадження в життя головних завдань українського руху. Фактично Центральна Рада не отримала нового правового статусу, Тимчасовим урядом визнавався лише Генеральний секретаріат, але ухвалюючи затверджувати останній у порозумінні з Радою, уряд визнав факт співучасті Центральної Ради у керуванні справами в Україні. На думку О.Юрченка, це було "виняткової ваги моментом".³⁶

Другим завданням, як вже вказувалося вище – було остаточне порозуміння з представниками національних меншин та входження останніх до складу Центральної Ради. На час створення Гене-

рального секретаріату, який фактично мав виконувати урядові функції, і як передбачалося для управління всіма українськими губерніями, Центральна Рада була незаперечно авторитетною організацією, що представляла інтереси українських організацій та партій. Тому проблема переведення її у площину представництва всього населення України стало на порядок денний її діяльності і треба було вжити негайних заходів, щоб домовитися з представниками національних меншин, точніше з представниками організацій та партій, що їх представляли в Україні. В своїх засіданнях Рада неодноразово зверталася до цього питання. 28 червня О.Шульгин доповідав про нараду в цій справі під керівництвом М.Суковкіна, що відбулася за участю представників соціалістичних партій, кадетів, виконкому рад робітничих і солдатських депутатів. Нарада мала приватний характер і засвідчила можливість згоди шляхом входження представників національних меншостей та партій конституційних демократів до Центральної Ради без утворення окремого краївого органу. Вона обговорила також проект відповідної реорганізації Центральної Ради, підготовлений Генеральним секретаріатом. Спочатку неукраїнська демократія претендувала на 50% місць в Раді, що, зрозуміло, не влаштовувало останню. 2 липня була створена комісія по справі переговорів з національними меншинами з 5 осіб. В результаті обговорення цієї справи в засіданнях Малої Ради 2, 3 та 4 липня було вирішено надати нацменшинам 30% місць в Раді та її органах. Генеральному секретаріату доручалося розробити план його реорганізації згідно цього рішення. Вже 11 липня відбулося перше засідання Малої ради за участю представників національних меншин. В привітанні голова Центральної Ради висловив впевненість, що “наша спільна праця виведе Україну на шлях роззвіту і повної згоди”.³⁷ Всього до складу Малої ради увійшло 18 представників нацменшин*.

Через три дні, 14 липня, в засіданні Малої ради обговорювався представлений Секретаріатом проект про розширення свого складу до 14 секретарів за рахунок організації нових секретарств: пошт і телеграфу, шляхів, промисловості, праці та віросповідань. Справа

* Доповнення Центральної Ради представниками національних меншин відбулося на У1 сесії Ради. Вони дістали 202 повноважних мандати та 53 кандидатських.

ва розширення меж роботи Секретаріату та доповнення його складу представниками національних меншин викликала багато суперечок і знов остаточно розібралася доручили спеціально створеній для цього комісії. Наступного дня М.Ткаченко (с.-д.) – голова Українського правничого товариства, запропонував від імені комісії доповнити Генеральний секретаріат секретарем шляхів (В.Голубович), торгівлі і промисловості (В.Дрелінг), пошт і телеграфів (О.Зарубін), державний контролер (М.Рафес), секретаріат міжнаціональних справ (О.Шульгин) доповнити посадами товаришів голови: від євреїв – М.Зільберфарб, від поляків – М.Міцкевич і від росіян (кандидатура не визначена).

Другий склад Секретаріату був затверджений в такому вигляді: В.Винниченко – голова та секретар внутрішніх справ; Х.Барановський – фінансових справ; В.Садовський – судових справ; О.Шульгин – національних справ; С.Петлюра – військових справ; М.Стасюк – продовольчих справ; Б.Мартос – земельних справ; І.Стешенко – освітніх справ; О.Зарубін – пошт і телеграфу; М.Рафес – державний аконтролер; П.Христюк – генеральний писарь. На посадах товаришів секретаря національних справ були затверджені: від євреїв – М.Зільберфарб (єврейське об'єднання соціалістичних партій); від поляків – М.Міцкевич (польський демократичний централ).

Посаду представника Генерального секретаріату при Тимчасовому уряду посыв П.Стебницький*. Вакантними залишилися посади секретарів праці, торгівлі і промисловості.

Отже, до другого складу Генерального секретаріату увійшло 6 нових членів, 4 з яких представляли в ньому нацменшини.

З посади секретаря з національних справ пішов С.Єфремов. Одночасно він припинив і активну діяльність в Центральній Раді, бувши одним з ініціаторів її створення. На думку авторів видання "Діячі Української Центральної Ради" цей факт треба пов'язувати

* На цю посаду голова Центральної Ради М.Грушевський пропонував Михайла Суковкіна (до 1917 р. - голова Київського губернського земства), призначеннего урядом Київським губернським комісаром. На думку М.Грушевського, прихильне ставлення центру до цього діяча, його здібності та бажання "йтися з українством" могли б зіграти свою позитивну роль. Але кандидатура М.Суковкіна була сприйнята членами Ради як "старорежимна" і була відхиlena (Грушевський М. Сломини // Київ. – 1989. – № 9. – С. 130).

з незгодою поступової української інтелігенції, що залишалася на позиції поміркованості політичних методів боротьби в межах національно-культурницьких традицій і до якої належав С.Єфремов, з загальним курсом Центральної Ради під проводом М.Грушевського, та складними особистими стосунками Сергія Олександровича з головою Ради. В своїх “Споминах” М.Грушевський писав: “становище цих кругів (“старого українства” – Авт.), що групувались навколо соціалістів-федералістів, не було таке, щоб заохочувати до праці на скріплення їхніх впливів. Знеохотившись до Ц.ради від початку, вони не хотіли працювати в ній. Як тільки удалось відновити стару “Раду” під назвою “Нової Ради”, так вони перейшли на редакційну працю в ній”.³⁸

Отже, секретарем з національних справ став Олександр Якович Шульгин. Ще молода людина – 30 липня йому виповнювалося тільки 28 років – походив з дворянської родини, що сповідувала давні козацькі традиції. Його батько був відомим істориком, належав до Київської старої громади. Середню освіту Олександр Якович отримав в київській гімназії, вищу – в Петербурзькому університеті. Після закінчення університету залишився при кафедрі всесвітньої історії, готувався до наукової та педагогічної праці. Активно співробітничав в журналі “Украинская жизнь”, був членом гуртка українознавства, молодіжної громади ТУПу. Після лютневих подій в Петрограді увійшов до складу Української Національної ради і був делегований від неї до Центральної Ради. Член партії соціалістів-федералістів, стояв на позиції побудови автономної України, але легальним шляхом; виступав за децентралізацію Росії та її перебудову на федералістичних засадах. Зauważимо, що О.Шульгин за своїми поглядами був справжнім наступником С.Єфремова, лідера української партії соціалістів-федералістів.

Всеволод Олександрович Голубович очолив новостворений секретаріат шляхів. 32-річний член партії соціалістів-революціонерів увійшов до складу Центральної Ради в липні 1917 р. – належав до Одеського комітету УПСР та був активним членом Одеської української громади. Освіту одержав в духовній семінарії та Київському політехнічному інституті. Досвід роботи здобув на посадах інженера Південної залізниці та начальника відділення водних, шосейних та ґрунтових шляхів Румунського фронту.

Ще четверо нових членів Генерального секретаріату увійшли від неукраїнських політичних партій:

російський соціаліст-революціонер – Олександр Миколайович Зарубін, асистент фізико-математичного факультету Київського університету, гласний Київської міської думи, комісар Київської поштово-телеграфної округи 33 роки);

один з керівників Польського демократичного централу – Мечислав Міцкевич, київський адвокат (38 років);

член Єврейської об'єднаної соціалістичної партії – Мойсей Ісаакович Зільберфарб (41 рік);

єврейський політичний діяч та член ЦК Бунду – Мойсей Григорович Рафес (34 роки).

Таким чином, партійна база складу Генерального секретаріату була розширена – до нього увійшли представники УСДРП, УПСР, УПСФ, російської, польської та двої єврейських партій. Як і в першому складі Секретаріату, середній вік його членів складав приблизно 36 років – для державної роботи досить молодий.

Вже 15 липня делегація Генерального секретаріату у складі В.Винниченка, Х.Барановського та М.Рафеса виїхала до Петрограду, сподіваючись на швидке вирішення справи затвердження нового складу Секретаріату та "Статуту вищого управління України". Як бачимо, українська сторона послідовно виконувала домовленості кінця червня 1917 р. та розраховувала на адекватні дії з боку Тимчасового уряду.

За короткий період від створення Генерального секретаріату до формування його другого складу, найбільш виразно простежується робота секретарства фінансових справ. Це пов'язано, насамперед, з однією з перших проблем, що постала перед Генеральним секретаріатом – яким чином матеріально забезпечити свою роботу. Першим кроком секретаріату фінансів стало вироблення загальних основ своєї роботи та норм оподаткування населення. Перебачалося, що:

- всі податки вводимуться після затвердження їх пленумом ЦР;
- всі витрати виплачуються по затвердженні пленумом ЦР, або за дозволом останнього, Комітету ЦР та ГС;
- Генеральний секретаріат залишає за собою право робити грошові позики для задоволення потреб Центральної Ради (на строк

більше одного року – з дозволу пленуму ЦР, менше одного року

– Комітету Ради та ГС);

– Генеральний секретаріат має скласти договір з однією з банківських установ для забезпечення діяльності Центральної Ради;

– Контроль за фінансовими справами має здійснювати ревізійна комісія, обрана пленумом Центральної Ради та підзвітна останній.

За найкращу систему державного оподаткування населення України, був обраний прогресивний прибутковий податок з використанням норм, встановлених російським урядом, але зменшивши ставку податку в 4 рази. Одночасно, з огляду на те, що збір загальноросійських податків мав розпочатися не раніше 1-го серпня 1917 р., а потреба в коштах виразно стояла на порядку дня, секретарством фінансів пропонувалося ввести одразу й тимчасовий посімейний податок в розмірі 3 крб., з урахуванням цих внесків при введенні прибуткового податку. Збір податків мали здійснювати кооперативи, земські, банківські та інш. установи за дорученням Генерального секретаріату.³⁹

Доклад про вищепереліковані пропозиції секретарства фінансових справ зробив Х.Барановський в засіданні Центральної Ради 27 червня. При обговоренні докладу питань з приводу загальних основ найближчої роботи секретарства, прибуткового податку та механізму переведення оподаткування не виникло. Однак, виявилося, що більшість членів Ради заперечували введення посімейного податку, як непопулярного виду оподаткування серед населення і наголошували на тому, що він заперечує податок, встановлений 1-им Універсалом і який є кращим за представлений*.

Доцільно звернути увагу на те, що посилання на Універсал здається неконструктивним і ось чому. По-перше, Універсал апелював до “організованих громадян” (що малося на увазі?) та української людності, а не до всього населення України; по-друге, податок визначався словами “на рідну справу”, що не є характери-

* В Універсалі дослівно сказано: "...ми, Українська Центральна Рада, приписуємо всім організованим громадянам сіл і городів, всім українським громадським управам і установам з 1 числа місяця липня (іюля) накласти на людність особливий податок на рідну справу і точно, негайно й регулярно пересилати його в скарбницю Української Центральної Ради" (Українська Центральна Рада. Документи та матеріали. – Т. 1. – С. 105).

стикою одного з видів оподаткування; по-третє, вводився він з 1-го липня і кошти пропонувалося вносити “негайно і регулярно”. Для Універсалу – декларації по своїй суті – така невизначеність цілком зрозуміла (він не ставив перед собою завдання точно окреслити поняття “особливий податок”, ця справа була лише задекларована). А вже для визначення норм оподаткування ця формула була цілком неприйнятна.

Для перегляду проекту норм оподаткування була обрана фінансова комісія у складі 10 осіб під головуванням Х.Барановського. Наступного дня Центральна Рада ухвалила представлені комісією види податків. Встановлювалися:

- на 1917 р. прогресивно-прибуткові податки у розмірі 1/4 загальноросійського податку на користь Центральної Ради для всіх громадян України;
- поземельний податок (в 1917 р. по 10 коп. з десятини) з усіх форм власності землі (для сільських землевласників – що мали більше 1-ої десятини);
- разовий заробітний податок, якому підлягало все населення України, а також ті українці, що мешкали поза межами України.⁴⁰

Отже, система оподаткування, принаймні на 1917 р., була визначена, але, як зазначав сам секретар фінансів, апарату для збирання податків в розпорядженні секретаріату не було, а намір оподаткування українців, що мешкали поза межами України, розраховував, очевидно, на “національну свідомість” останніх і виглядав досить сумнівно.

Після створення Генерального секретаріату одразу ж виникло питання і про його помешкання. На перших порах він розташувався в коридорах будівлі Педагогічного музею, де кілька помешкань займала і Центральна Рада. До того часу вже робилося кілька спроб перевести розташовану тут же школу льотчиків (вона займала більшу частину будинка), але безрезультатно. Тому, як згадував М.Грушевський, Секретаріатові довелось “розташувати свої “стошки” – забрані від Центральної ради – в тім же коридорі Центральної ради – один стіл означав секретаріат освіти, другий – секретаріат земельних справ.., а одна з убираєнь Педагогічного музею була обернена на президіальний покій секретаріату”.⁴¹ Пізніше Генеральний секретаріат розташувався в будинку на розі Хрещатика і Фундуклеївської, згодом – за адресою Інститутська, 3.

Таким чином, з 15 червня по 14 липня 1917 р. – період роботи Генерального секретаріату першого складу – останній встиг одночасно і багато, і замало. Секретаріат був визнаний з боку центральної влади, як вищий орган Тимчасового уряду “для керування крайовими справами на Україні”. Провів певну роботу по врегулюванню питання входження представників національних меншин, що проживали на території краю до складу Центральної Ради та її органів і відповідно змінив свій склад, включивши до Секретаріату представників російської, польської та двох єврейських партій. Визначився із системою оподаткування населення на 1917 р. Основні зусилля члени Генерального секретаріату зорієнтували на легалізацію своєї діяльності з боку Тимчасового уряду, що заважало секретарям працювати з поточними справами та здійснювати конкретні завдання, окреслені в його ж “Декларації”. Остаточне визначення сфери його повноважень було ще попереду.

В цілому, Генеральний секретаріат не був сильною виконавчою владою. Це обумовлювалося, з одного боку, його складом і орієнтованістю на легалізацію з боку центру; з другого, процесуальною підпорядкованістю Українській Центральній Раді та залежністю від рішень та постанов останньої.

---

¹ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У 2 т. – Т.1. – К., 1996. – С. 101–105.

² Галаган М. З моїх споминів. – Львів, 1930. – Ч.11. – С. 157.

³ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – Т. 1. – С. 116.

⁴ Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр. – Т.1: Доба Центральної Ради. – Нью-Йорк, 1954. – С. 99.

⁵ Там само. – С. 120.

⁶ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – Т. 1. – С. 134.

⁷ Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правному аспекті. – Мюнхен, 1971. – С. 58.

⁸ Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини. Враження. Рефлексії. – Інсбрук, 1960. – С. 375.

⁹ Винниченко В. Щоденник. – Т.1. 1911–1920. – Едмонтон–Нью-Йорк, 1980. – С. 270.

- 10 Ковалевський М. Згад. праця. – С. 375.
- 11 Там само. – С. 382–383.
- 12 Там само. – С. 387.
- 13 Там само. – С. 387.
- 14 Там само. – С. 382.
- 15 Ковалевський М. Згад. праця. – С. 391.
- 16 Там само. – С. 390.
- 17 Грушевський М. Спомини // Київ. – 1989. – № 9. – С. 137.
- 18 Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – Т. 1. – С. 158.
- 19 Там само.
- 20 Українська Центральна Рада. Документи і матеріали... – С.158.
- 21 Там само.
- 22 Там само.
- 23 Там само. – С. 159.
- 24 Там само. – С. 157.
- 25 Юрченко О. Згад. праця. – С. 57.
- 26 Там само. – С. 134.
- 27 Там само. – С. 60.
- 28 Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917–1920 рр. – Т.1. – Відень, 1921. – С. 78, 81.
- 29 Конституційні акти України 1917–1920. Невідомі конституції України. – К., 1992. – С. 61.
- 30 Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – Т. 1. – С. 163.
- 31 Христюк П. Згад. праця. – С. 94.
- 32 Церетели И.Г. Воспоминания о Февральской революции. – Париж, 1963.
- С. 133.
- 33 Грушевський М. Спомини // Київ. – 1989. – № 9. – С. 137.
- 34 Кедрин І. Життя – Події – Люди. Спомини і коментарі. – Нью-Йорк, 1971. – С. 63.
- 35 Кедровський В. 1917 рік. Спогади члена Українського військового Генерального Комітету і тов. секретаря військових справ у часі Української Центральної Ради. – Вінніпег, 1967. – С. 246.
- 36 Юрченко О. Згад. праця. – С. 70.
- 37 Українська Центральна Рада. Документи та матеріали. – Т. 1. – С. 175.
- 38 Грушевський М. Спомини // Київ. – 1989. – № 9. – С. 109.
- 39 Нова Рада. – 1917. – 28 червня.
- 40 Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – Т. 1. – С. 141–142.
- 41 Грушевський М. Спомини // Київ. – 1989. – №9. – С. 137.